

USPETI

Kljub temu da je že Pleteršnik jasno označil rabo glagola *uspeti* z nedoločnikom za rusko, se je prav v zadnjem času nenavadno razširila po naših časnikih. Tako sem pred kratkim bral: Ko bomo uspeli reformirati pedagoško-psihološko izobrazbo... bomo šele s tem tudi uspeli uresničevati v vsem šolskem življenju resnično socialistični pedagoški humanizem... Pravih velikostnih mer pa le niso uspeli prikazati. Domača raba je namreč taka, da glagol *uspeti* stopi v srednji spol pri deležniku, osebek pa v dajalnik, torej: uspelo mi je. Tako sem tudi bral v istem časniku nekaj strani naprej od gornjih neslovenskih primerov: Uspelo jim je pridobiti za knjižničarje učitelje in sploh prosvetne delavce... Obenem je pes ena najstarejših živali, ki jo je človeku uspelo udomačiti.

Fr. Jesenovec

ODMERITI

Slovenci odmerimo na primer žito, sukno, hlače, kazen, zemljo in še kaj podobnega. Nedavno tega pa sem bral o takile odmeri: Šolska reforma bo morala odmeriti pedagoškemu in psihološkemu izobraževanju že za časa študija in enako tudi kasnejšemu pedagoško-psihološkemu razsvetljevanju šolskih delavcev večji *poudarek*. Poudarka nikakor ne odmerjamo, marveč ga damo. Očitno je pisec članka pozabil na povedek in njegovo zvezo.

Fr. Jesenovec

Zapiski

O STANOVSKEM GLEDALIŠČU V LJUBLJANI

Kolarjev članek »Literarni sprehod po Ljubljani« ni strogo znanstven, kljub temu pa moram opozoriti na nekaj bistvenih napak, ki so se piscu pripetile pri podatkih o stanovskem gledališču v Ljubljani (JIS III, 32 s).

V gledališču naj bi bilo prostora za 850 ljudi. Notranji prostor se je s prezidavo, dozidavo, pregrupiranjem sedežev in lož precej spreminjal. Poročilo iz 1837 pravi, da je v gledališču prostora za 650 ljudi, poročilo iz 1846 pa, da gledališče lahko sprejme, če je močno natrpano, okrog 850 obiskovalcev (povečanje gre na račun stojišč in tistih mest, kjer so nameščene klopi), po prezidavi okrog 1846 pa naj bi bilo v njem prostora celo za 1000 oseb. Gledališče naj bi imelo »lože v dveh vrstah in stopnišče« (Kolar), res pa je premoglo tri vrste lož in še galerijo v tretjem nadstropju.

Redne predstave nemških poklicnih igralcev se niso pričele šele »v sezoni 1790/1791« (Kolar), temveč vsaj že v drugi polovici 17. stoletja. Kljub pomanjkljivosti virov lahko dokažemo vrsto nemških predstav za 1729—1731, 1735—1738, 1740—1743 in potem z majhnimi presledki vse od 1768 dalje. Sorazmerje med nemškimi in laškimi igralskimi družinami, ki so od 1652 do 1790 nastopale v Ljubljani, je približno 60 : 30 v korist nemških družin.

Shakespearevega Kralja Leara, Hamleta in Macbetha niso uprizorjali šele v letu 1792 (Kolar), temveč že v času Schikanedrovih entrepriz 1779/1780 in 1781/1782, in sicer: Hamleta vsaj že 1779/1780, verjetno pa še 1781/1782, kar velja tudi za Macbetha, Riharda III. ter Romea in Julijo; Kralja Leara so uprizorili 29. XII. 1781, verjetno pa tudi že 1779/1780, saj so vse te igre spadale v Schikanedrov »železni repertoar« in sta on ter njegova žena v njih nastopala — v naslovnih vlogah. Tudi Lessingovo Emilijo Galotti moramo supponirati že za igralsko sezono 1779/1780, ker jo je Schikaneder uprizoril 1779 in 1780 v južnonemških mestih in Solnogradu, torej tik pred prihodom v Ljub-

ljano in po prvi ljubljanski entreprizi. Sicer pa je bila žaloigra na sporedih vseh takratnih potujočih igralskih družin in je skoraj gotovo, da so jo do 1792 v Ljubljani igrali že večkrat. Schillerjevi Razbojniki so bili že leta 1784 na sporedu otroške in mladinske igralske družine Felixa Bernerja, ki je poleti 1784 igrala v Celju, nato pa v Ljubljani.

Med francosko okupacijo niso uprizarjali le italijanskih predstav (Kolar). Direktor nemške igralske družine, Lorenz Gindl, je dobil stanovsko gledališče v najem od septembra 1808 do pepelnice srede 1812, vendar so politični dogodki pogodbo sami po sebi ovrgli. Gindl je igral vsaj do konca zimske sezone 1809/1810 in imel na sporedu vse takratne dramske zvrsti, spevoigro in veliko opero. Prva italijanska družina je dobila dovoljenje šele 1. maja 1810, in sicer za deset predstav. V začetku novembra 1811 pa je bivši igralec v Goethejevem weimarskem gledališču, kasneje principal v Gradcu, K. F. Domaratus, uprizoril v stanovskem gledališču vsaj eno (če ne več, kar je verjetno) nemško spevoigro. Praktično je Ljubljana med francosko okupacijo ostala skoraj štiri leta brez nemške igralske družine, se pravi od pusta 1810 do konca 1813. Vzroki so bili prej interno gledališki kot politični, saj so Francozi n. pr. v Gradcu zelo radi obiskovali nemške predstave. Tako se dajo v Ljubljani v času francoske okupacije dokazati redne nemške predstave 1809/1810, prehodne 1811 in po dvojje laških gostovanj 1810 in 1812.

Po francoski okupaciji ni bilo mešano nemških in italijanskih predstav (Kolar), ker so bile vse samo nemške, naslednje laško gostovanje v Ljubljani je bilo šele leta 1821, potem pa 1841, 1842, 1844, 1850, 1853, 1858, 1860.

Omeniti je, da je v času ljubljanskega kongresa igrala v Ljubljani regularna nemška igralska družina in da so šele kasneje tujim gostom na ljubo povabili tudi laško operno družino. Izvajanje laških oper je prevzela direktorisa takratne nemške družine Katarina Anton (oziroma njen družabnik Karl Waidinger). Rossinijevega Seviljskega brivca je Katarina Anton uprizorila vsaj že 21. XII. 1820 v nemški zasedbi, torej že pred Italijani. Gašpar Mašek ni bil direktor italijanskih operistov ali gledališča, kakor bi se dalo sklepati iz konteksta (Kolar), temveč le kapelnik ali vodja orkestra pri Katarini Anton. V Ljubljano je prišel na začetku sezone 1820/1821 iz graškega gledališča; njegova žena Amalija je bila prva pevka.

Gledališče ni bilo »last kranjske dežele«, torej tudi ne »last slovenskega ljudstva« (Kolar), temveč kranjskih stanov. Leta 1765 ni imel domestikalni sklad zadosti sredstev, zato so zidanje gledališča pričeli z razpisom akcij, akcionarje pa zadovoljili z dodelitvijo lož, ki so jih izžrebali. Tako so lože postale *prava in popolna last zasebnikov*, stanovi so razpolagali le s šestimi ložami, ki so jih dajali na voljo vsakokratnemu principalu ali pa so jih dali na licitacijo, tudi 60 zaprtih sedežev so (vsaj pred 1848) na začetku vsake sezone izlicitirali. Abonmaja na lože in glavne sedeže torej niso imeli Nemci v zakupu (Kolar), ložo je n. pr. imel Crobath, Primčeva idr., dr. Lippich, zakonca Mašek, župan Hradecky idr. pa zaprte sedeže. Podobno stanje je bilo povsod, kjer je bilo gledališče v stanovskih rokah, n. pr. v Bratislavi. Tudi je omeniti, da do 1848 niso bile niti stanovska uprava gledališča niti igralske družine protislovensko orientirane.

Končno pa je gledališče do 1848 obiskovala samo majhna izbrana družba prijateljtev gledališča, zato je le-to bilo večinoma samo do polovice zasedeno; to so bili kranjski fevdalci, nemško govoreče meščanstvo in uradništvo, vojaštvo ter le majhen del slovenske inteligence, medtem ko je večina slovenskih Ljubljančanov obiskovala v glavnem druga zabavišča in so jih v gledališče pritegnile le posebno znamenite predstave in glasbene igre ali taki špektakli, ki so bili preračunani predvsem za oko.

Nihče ne dvomi o nemški nadutosti, treba pa je vsako stvar postaviti na pravo mesto. Nacionalno trenje se je pričelo šele po 1848, takrat pa so Nemci izrabili svoje pozicije, ki so si jih v gledališču ustvarili vsaj že 1765. In ker je bilo vsaj 46 (če ne več) lož zasebna last, uprava in finance gledališča v rokah takrat še vodilnih nemških fevdalcev, je jasno, zakaj za nacionalnih bojov v gledališču, ki so si ga prisvajali in prisvojili kranjski Nemci in nemčurji, ni moglo biti predstav slovenskega Dramatskega društva.

Dušan Ludvik